

Inleiding

Wat is geloven? Je kunt het op vele manieren.

Hoe doe ik het?

Het is al vele jaren geleden dat ik werd getroffen door de bijbeluitleg van de in 1983 overleden Amsterdamse dominee Kleijs Kroon.

Jarenlang kwam hij maandelijks naar een kring geïnteresseerde mannen en vrouwen die in allerlei functies werkzaam waren bij Hoogovens, waar ik toen industriepredikant was.

Omdat we onlangs gingen verhuizen, ruimde ik allerlei 'oude' papieren en boeken op. Onverwacht kreeg ik de uitgebreide verslagen van die bijbelbijeenkomsten weer in handen, destijds door mij gemaakt en door Kroon akkoord bevonden, daarna opgeborgen en weggelegd in een kartonnen doos. Ik ging ze weer lezen en werd er opnieuw door getroffen. Ik zag hem voor mij: Kleijs Kroon, zijn markant gezicht, zijn levendige handen, zijn krachtige stem. Als flarden gingen zijn gedachten vaak om hem heen, een gevecht om te zeggen wat eruit moest.

Hij wilde op verzoek van de kring ook wel zijn visie op de brief aan de Hebreëën geven, maar voor hij daarover wilde beginnen, moest er volgens hem eerst een winter of nog langer over het Oude Testament gesproken worden. 'Omdat er in die brief heel veel geciteerd wordt uit het Oude Testament,' zei hij, 'en we ons moeten realiseren dat het Nieuwe Testament en dus ook Jezus, de koploper en voltooiër van het geloven, zoals de Hebreëënbrief niet moe wordt om te zeggen, niet zonder het Oude Testament begrepen kan worden. Doe je dat wel, dan maak je van Jezus een halfgod of een zweverige goeroe, op z'n best een liberale dominee, maar geen Bijbelse humanist.'

Kroon zelf was zo'n humanist, één die helder besepte hoe weinig vanzelfsprekend dat is in deze wereld. Hij wist dat er een hoge roeping voor nodig is om een Bijbelse humanist te zijn. 'Het begint verticaal maar wordt horizontaal voortgezet,' zei hij over Abraham die als een geroepene brak met de aanbidding van de natuur om de droom van de menselijkheid te volgen.

Kroon had moeite met een uitdrukking als 'het beloofde land'. Dat maakte voor hem het Bijbelse visioen tot een gevestigde orde, een goed en prettig bestaan van de burger-die-het-gemaakt-heeft en dat zo wil houden. Hij sprak liever over 'het land der belofte'.

‘Het ligt verder weg dan jullie denken,’ zei hij, ‘we zijn er nog lang niet, er zijn nog miljoenen arm, berooid, hongerig en dorstig, ook zij verwachten gerechtigheid.’

Kroon heeft zijn hele leven gewijd aan de erkenning van Israël als geestelijke grootheid, met een diep respect voor wat Joden hebben gedacht en gezegd, te beginnen bij de Joodse traditie zoals die via het Oude Testament tot ons gekomen is, kort samengevat in een oneliner: er ligt een messiaanse glans over de wereld.

Van 1933 tot aan het einde van zijn leven was hij een felle bestrijder van het antijudaïsme, ook wel antisemitisme genoemd. Hij leed aan de kerk, die eeuwenlang ook een instituut tot verspreiding van Jodenhaat en veroorzaker van Jodenangst was geweest.

Maar zijn kerkkritiek heeft hem niet weerhouden om met zijn Joodse vrienden op zeker moment ook kritisch over Israël te praten. Hij mocht dat doen omdat hij daarvoor vele bewijzen van trouw en oprechtheid had getoond. ‘Je moet de warmte van je hart gebruiken om je hoofd koel te houden,’ zei hij. Hij was een vader die een dochter met haar gezin in Israël had wonen. Ze waren hem zeer lief.

Kroon heeft eigenlijk maar één vraag gesteld: Is ons Messiasgeloof wel bijbels? Dat is volgens hem de enige zinnige vraag die wij ons moeten stellen, waarbij tegelijk ook de vraag opkomt of Jezus het ‘verhaal van Israël’ van het begin tot het einde wel goed geïnterpreteerd heeft, of misschien verziekt, zoals Paulus een tijdlang dacht, of dat hij een ‘ontsporing’ was van het Joodse geloof, zoals Martin Buber zegt in zijn boekje *Twee wijzen van geloven*. Hij noemde Jezus overigens wel zijn ‘meest geliefde broeder’.

In ieder geval: wie het zonder Israël over Jezus wil hebben, accepteert niet wat Jezus wilde.

‘Omgekeerd is het ook zo’, zei Kroon, ‘dat de kandelaar, dus Israël, wel het licht draagt en dat het licht niet zonder de kandelaar kan, maar de kandelaar blijft wel kandelaar en is niet zelf het licht.’ Met andere woorden: niet alles is Israël wat uit Israël is. Het is een centraal thema in het Oude Testament dat ook de volkeren ertoe doen. En dat werd in Israël niet altijd zo gezien.

Enkele dagen voor zijn dood bezocht ik hem nog samen met andere leerlingen/vrienden. Hij kon moeilijk meer spreken. Wij wilden hem zeggen hoeveel wij van hem hadden geleerd. Er waren juist weer hevige schermutselingen geweest tussen Joden en Palestijnen,

tussen Israël en de Palestijnse gebieden. Kroon wilde nog wat zeggen, maar moest zich tot het uiterste beperken, hij keek ons aan en zei: 'Jezus, een goede Palestijn'.

Wat een misverstanden kan zo'n zin oproepen. Een van ons zei later: 'Jezus wordt doorgaans voor christenen gereserveerd, zij alleen hebben wat met hem. Voor sommigen mag Jezus ook nog wel voor Joden iets betekenen, maar over Palestijnen praat je niet. Er mag niet gekwetst worden.'

Al in 1970 schreef Kroon: 'Eeuwenlang is gezegd dat de Joden een verworpen volk zijn. Sinds 1945 is gezegd dat het een uitverkoren volk is en tegenwoordig zeggen we dat het een gewoon volk is. Dat is een manier van om dat volk heenlopen die me niet bevalt. In al die benaderingen wordt dat volk apart gezet en dat moet nu net niet.' Kroon aanvaardde Israël als een staat voor en van vluchtelingen maar weigerde die staat te idealiseren. Solidariteit met Israël ja, maar je denken mocht er niet door vertroebeld worden. Een theologische onderbouwing anders dan dat vluchtelingen recht op een land hebben, wees hij af. Het zou een helder zicht op de politieke verwickelingen in het Midden-Oosten belemmeren. Solidariteit zou verworden tot een religieus opgepoetste bewondering voor de underdog die nu een staat geworden was. Wie uitgaat van het recht van slachtoffers moet ook opkomen voor de rechten van de Palestijnen. 'Jezus is een Palestijn.'

De gedragingen van de staat Israël moet je volgens hem naar principieel dezelfde normen beoordelen als die waaraan ook andere staten gemeten worden.

Kleijns Kroon was een zoeker. Hij nam nooit definitieve standpunten in. Hij stelde vragen, wilde de zaken in beweging houden. Aan Jezus denken als je het over Palestijnen hebt, nog wel op je sterfbed. Hij vond het blijkbaar op dat moment het belangrijkste wat hij nog aan ons wilde zeggen.

Geloven na Auschwitz. Kan dat nog en hoe dan? Auschwitz is een aanklacht tegen onze cultuur, tegen het christendom, tegen de kerk die met haar eeuwenlange en diepgewortelde anti-Joodse praktijk en verkondiging Auschwitz heeft gelegeitmeerd.

Wat moet de theologie nog zeggen? Liever zwijgen dan voorbarig spreken. De Duitse theologe Dorothee Sölle zei dertig jaar geleden: 'Ik doe al zolang ik schrijf moeite om geen theologische zin op papier te zetten die Auschwitz buiten beschouwing laat.'

Hoe is het nu? Zijn we de verdoving, de schaamte en de radeloosheid voorbij? Schudt Auschwitz ons nog wakker? Of is er een soort ongevoeligheid over ons gekomen?

Ik vraag mij dat niet alleen af rond en op vier mei, als de verschrikkingen van toen door de media in woord en beeld weer onder de aandacht worden gebracht, maar eigenlijk altijd. Ik ben geabonneerd op het al zestig jaar verschijnend kwartaalblad van het Auschwitz Comité. Waarom? Ik denk vanwege die ene Jood, een paardenslager, vriend van mijn vader. Ze waren in 1940 soldaat in hetzelfde garnizoen en werden tegelijk krijgsgevangen gemaakt. Slager Meyboom is omgebracht in Auschwitz omdat hij een Jood was, mijn vader stierf in een Duits concentratiekamp omdat hij in het verzet zat. De een kwam om omdat hij was zoals hij was, de ander omdat hij koos zoals hij koos.

Door het lezen in het blad van het Auschwitz Comité besef ik steeds weer van hoe grote invloed de Holocaust is geweest, en nog is, op de Joodse identiteit en kom ik niet los van de vraag, waarom ik nog een christen wil worden genoemd?

Ik heb voor dit boek gebruik gemaakt van de verslagen van de bijbelbijeenkomsten bij Hoogovens.

In het eerste deel gaat het over wat Kroon noemde ‘de meerwaarde van het Oude Testament’. Aan de hand van eenendertig door hem geformuleerde stellingen en geïnspireerd door zijn gedachtengoed, schets ik de geschiedenis van het Oude Testament, de bijzondere boekenverzameling van een mini-volkje in het Midden-Oosten, geschreven in verschillende talen en dialecten, van ver voor onze gangbare jaartelling tot in de eerste eeuw erna. Ook het Nieuwe Testament komt daardoor ter sprake.

Het tweede deel gaat over de bief aan de Hebreëën, met name over hoofdstuk elf, over ‘het geloven van de ouden’, niet de bejaarden, maar de mensen van vroeger, van vóór Jezus, die hem en ons voorgingen. Wie waren zij, hoe hoorden zij de stem van ‘God’? Niet de God van Jan en alleman, het opperwezen, maar de ‘God’ die zich laat zien in het weerloze en kwetsbare menskind dat roept om hulp en bevrijding. Kroon kon er boeiend en meeslepend over vertellen. Ik vertel het opnieuw, anders dan Kroon, wel door hem er in de geest toe aangezet, in de hoop dat we ze herkennen, die ouden van toen, als voorgangers die met ons meegaan op de weg van geloven nu.

Overall waar het in de tekst om de Joodse ‘God’ gaat, gebruik ik aanhalingstekens. Omdat in de Bijbel het woord god geen hoofdwoord is, maar een hulpwoord. Je hebt goden in alle religies, de Bijbelse ‘God’ is daar geen aparte of bijzondere uitgave van, maar verzet zich er eerder tegen. Er wordt namelijk een strijd gestreden in de Bijbel over de vraag, hoe en wat is God? Waar mag je dat woord wel voor gebruiken en waarvoor niet?

Daarom die aanhalingstekens.

Het is niet bekend door wie de Hebreeënbrief, die meer een rede is dan een brief, geschreven is. Kerkvader Origenes zei in de tweede eeuw dat we dat ook niet moeten willen weten; dat we de brief moeten zien als ‘een gave van God’.

Het gaat over een gemeente die een vervolging achter de rug heeft. In het jaar 95 werd door een kerkelijke auteur, Clemens genaamd, voor het eerst melding gemaakt van de brief.

Nog een vraag: wie zijn eigenlijk de Hebreeën aan wie de brief geschreven is? Ook onbekend. Misschien is het document zo genoemd omdat er veel uit het Oude Testament in geciteerd wordt. Of omdat het over de Oudtestamentische ouden gaat.

‘Hebreeën’ is in het uittochtverhaal als scheldwoord gebruikt door de Faraó van Egypte voor de horde opstandige dwangarbeiders die de woestijn introk. Ik stel voor dat we het zien als aanduiding van ons aller afkomst. De schrijver van de brief aan de Hebreeën richt zich tot ons allen, afkomstig uit de Joden en uit de heidenen, op weg naar ‘het land der belofte’.

Ten slotte,

ik dank mijn vrouw Ineke Clement voor haar opmerkingen over de eerste versie van het manuscript. Zij heeft mij behoed voor uitweidingen die er niet toe doen en bracht verbeteringen aan in de tekst.

Dr. Kick Bras heb ik gevraagd om het voorwoord te schrijven.

Hij was daartoe graag bereid. Hij werkte een klein jaar bij het industriepastoraat en nam ook een tijd lang deel aan de bijeenkomsten met Kleijs Kroon.

Santpoort, januari 2017